

Projekt badawczy pod patronatem
magazynu „Ecclesia”

Powojenna architektura sakralna w Polsce

ANDRZEJ MAJDOWSKI

profesor Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu
Wydział Sztuk Pięknych
Instytut Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa

Wydaje się,
że warto podjąć
trud opracowania
katalogu, a w bardziej
ambitnym wariancie
– inwentarza
kościół
wybudowanych
w latach 1945-
2005. Przy czym
ostatnią datę można
łączyć z końcem
pontyfikatu Jana
Pawła II. Zadanie to
jest odpowiedzialne
i czasochłonne,
lecz wykonalne.

Współczesne kościoły powstawały w zróżnicowanych epokach, dla których cezury wyznaczał II Sobór Watykański (1965 r.) oraz upadek PRL (1989 r.). W przełożeniu na twórczość architektoniczną ruch odnowy liturgicznej wymuszał przekomponowanie wnętrza dla spotęgowania integracji wiernych z celebransem oraz ekspozycji ołtarza i tabernakulum. Towarzyszyła temu tendencja do porzucania tradycyjnych rozwiązań przestrzennych świątyni katolickiej, co bardziej należy łączyć z przeobrażeniami w budownictwie sakralnym na świecie niż z dekretemi ojców Kościoła. Z kolei w III RP ustały motywowane ideologicznie, a częstokroć dotkliwie utrudnienia. W efekcie nastąpił gwałtowny przyrost inwestycji, które po osiągnięciu stanu nasycenia zaczęły z wolna wygasać na przełomie stuleci. Ten ostatni etap pozostawia niestety wiele do życzenia pod względem estetycznym. Niespodziewane uwolnienie wyzwoliło aktywność budowlaną o natężeniu zapewne na równi zaskakującym zarówno dla inwestorów, jak i dla projektantów.

Ogólnie rzecz biorąc, w omawianym okresie wzniesiono łącznie ponad 3 000 obiektów kultu. Nigdy w naszej historii nie odnotowano ruchu budowlanego na podobną skalę, co na dodatek odnosi się w ogromnej mierze do architektury murywanej. Kościoły drewniane nie były zbyt licznie reprezentowane. Zresztą ich klasyfikacja wykracza poza ramy przyjętej problematyki badawczej, za czym przemawiają wyłącznie przesłanki metodologiczne. Stąd rozmiar przedsięwzięcia określa prawie 2 500 obiektów, zasługujących na ewidencję dla zobrazowania fenomenu, jakim było nasze budownictwo sakralne minionego półwiecza.

Próby klasyfikacji

Wstępnej selekcji dokonał Jan Zachwatowicz, z grubsza obejmuje ona kościoły przedsoborowe. Późniejszy przyrost pi-

śmiennictwa wzbogaca stan wiedzy i rozszerza horyzonty, lecz na dobrą sprawę nie przybliży do celu. Ponadto żaden z badaczy nie pokusił się o ujęcie na tyle uogólnione, żeby mogło znajdować w miarę uniwersalne zastosowanie.

Pogłębione studia przeprowadziła wyłącznie siostra Maria Ewa Rosier-Siedlecka CR, koncentrując się na kwestiach przestrzenno-funkcjonalnych oraz pomijając uwarunkowania krajowe. W tym aspekcie na uwagę zasługuje teoretyczne opracowanie, które Mieczysław Twarowski poświęcił procesowi twórcemu. Inspirujące są zwłaszcza rozważania dotyczące kryteriów oceny rozwiązań architektonicznych.

Jedyną propozycję systematyki kościołów posoborowych, ujętą w różnych przekrojach i bezdyskusyjną pod względem merytorycznym, chociaż daleką od kompletności, wysunął Konrad Kuczak-Kuczyński – w przedmowie do wydawnictwa albumowego. Pozostałe usiłowania, skądinąd podejmowane stosunkowo często, stanowią świadectwo bezradności, a w najlepszym razie są wrywkowe i fragmentaryczne.

Przy wielokrotnie postulowanej potrzebie sporządzenia katalogu czy inwentarza współczesnej architektury sakralnej nigdy nie nastąpiło sprecyzowanie warunków ogarniających pełne spektrum twórczości. Skądinąd rozróżnienie pomiędzy katalogiem a inwentarzem ma charakter wtórny, gdyż sprowadza się do ustalenia metod zapisu i przetwarzania materiałów źródłowych – pisanych oraz graficznych. W obu przypadkach pomijane są czynniki polityczne, społeczne czy religijne, a do pewnego stopnia także techniczno-technologiczne, podobnie jak kanoniczno-liturgiczne, ponieważ właściwym dla nich miejscem jest opracowanie monograficzne. Natomiast zawsze niezbędne będzie określenie lokalizacji, datowania,

atrybucji oraz charakterystyk obiektu. Obecnie, wobec możliwości wynikających z komputerowego przetwarzania danych, są to sprawy techniczne, a problemem merytorycznym pozostają założenia systematyki.

Systematyka

Architektura jest podatna na podziały typologiczne, przynajmniej w trzech kategoriach: **genezy** w rozumieniu procesów sprawczych, **struktury**, tj. sposobu łączenia części składowych, oraz **celowości**, której odpowiednik stanowią cechy funkcjonalne. Wyszczególnione reguły znalazły odzwierciedlenie w projekcie systematyki, w którym wyodrębniono następujące grupy: konwencja estetyczna, dyspozycje przestrzenne, systemy konstrukcyjne, relacje funkcjonalne, z czego dwie pierwsze odnoszą się do wyróżników formalno-kompozycyjnych, a pozostałe nie wymagają komentarza.

Konwencja estetyczna odpowiada genezie, **dyspozycje przestrzenne** oraz **systemy konstrukcyjne** – strukturze, a synonim celowości stanowią poczwórnie definiowane **relacje funkcjonalne**. Zatem obiektom zostaje przypisanych 7 cech słu-

żących za punkt wyjścia do pogłębianych analiz. Wewnętrzne podziały w ramach modułów stanowią kolejne przybliżenia – maksymalnie trójstopniowe, gdyż przy większym uszczegółowieniu ucierpiałaby przejrzystość układu.

Prawdopodobnie w sferze imaginacji pozostaje wyobrażalna skądinąd sytuacja, że dla wszystkich przypadków (około 2 500 kościołów) w każdej grupie zostaną skompletowane wyznaczniki o najwyższym stopniu przybliżenia. Wówczas dogodnym narzędziem badawczym staje się pojęcie typu. Poza odczytywaniem indywidualnych podobieństw albo różnic pozwala to na uchwycenie cech definiujących rozpatrywany zestaw obiektów.

Po spełnieniu warunku kompletności głębszego sensu nabiera oznaczenie tożsamości typologicznej. Wedle narzuconych kryteriów można wyselekcjonować także dowolną kolekcję obiektów, co bywa przydatne do profilowania mniejszych zbiorów. Przy przetwarzaniu elektronicznym ustalenie jakiegokolwiek powinowactwa stanowi rezultat tzw. filtrowania bazy danych.

Naszkicowana w największym skrócie koncepcja będzie niebawem udostępnio-

na w wersji rozwiniętej – ze wszystkimi komponentami, które są niezbędne przy opracowaniu katalogu albo inwentarza budownictwa kościelnego w Polsce po 1945 roku. □

Magazyn „**Ecclesia**” objął patronatem medialnym badania autora, mające na celu zewidencjonowanie, usystematyzowanie i skatalogowanie powojennych kościołów w Polsce. O postępach będziemy informować na bieżąco, przy okazji do współpracy zapraszamy także naszych Czytelników. Apelujemy zwłaszcza do Księży proboszczów o udostępnianie materiałów z archiwów parafialnych, mogących wzbogacić wiedzę o okolicznościach związanych z podjęciem budowy, opiniach na temat architektury kościoła, a także o jego twórcach. Kompletny opis systematyki – wraz z bazą danych, gdzie nadsyłane materiały będą gromadzone – pojawi się wkrótce na www.ecclesia.elamed.pl. Natomiast za pośrednictwem poczty internetowej możliwy jest kontakt z autorem: abm@wp.pl.